

NUSRET DREŠKOVIĆ

Univerzitet u Sarajevu

Prirodno-matematički fakultet

Zmaja od Bosne 33–35, BA-71000 Sarajevo

nusret@pmf.unsa.ba

EDITA SPAHIĆ

Doktorski studij iz lingvistike

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Franje Račkog 1, BA-71000 Sarajevo

edita.spahic@yahoo.com

HISTORIJSKA TOPONIMIJA UŽEG GRADSKOG JEZGRA SARAJEVA

U radu se obrađuju historijski toponimi užeg gradskog jezgra Sarajeva, tj. toponimi kojima su se u historiji imenovali geografski referenti s područja današnjeg užeg gradskog jezgra Sarajeva, a danas se više ne upotrebljavaju. Korpus, koji čini 28 jedinica, prikupljen je ekscerpiranjem iz historijskih izvora. U središnjem dijelu rada abecedno popisani toponimi interpretirani su iz etimološke perspektive. Ti toponimi svjedoče o nekadašnjoj prirodnoj sredini današnjeg užeg gradskog jezgra, kulturnom životu grada i jezičkim osobitostima sarajevskog govora.

1. Uvod

Zbog višestoljetnog privrednog, kulturnog i društvenog značaja grada Sarajeva za Bosnu i Hercegovinu, regiju i šire, njegova toponimija je naročito značajna i obavezuje nas na opsežnija istraživanja. Toponimi su jedni od najstarijih spomenika, često i jedini spomenici pojedinih razdoblja u historiji grada i prostora na kojem je nastao, a nerijetko su prepušteni zaboravu. Na osnovu njih može se rekonstruirati život, jezik i svjetonazor stanovništva koje ih je stvorilo (Šimunović 1983: 235). Analizom toponima može se utvrditi i potvrditi nekadašnja prirodna sredina grada, područje rasprostranjenosti pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, položaj

nekadašnjih naselja, puteva, utvrđenja i njihova starost, a toponimi svjedoče i o nekadašnjim privrednim djelatnostima te pojedinim jezičkim osobitostima područja na kojem su potvrđeni.

Geografski značaj sarajevskog područja uvijek je bio izražen zbog njegovog dolinskog reljefa sa prirodnim prolazima koji vode na različite strane: dolinom Neretve na Jadransko more, dolinom Bosne prema Podunavlju i kanjonom Miljacke prema Podrinju, što je uvjetovalo da je, bez obzira na društveno-ekonomske činioce, to uvijek bilo prometno područje, pa je grad u pojedinim vremenskim razdobljima aktivirao potrebne prometne pravce, razvijao se i opstajao.

Sarajevski kraj bio je naseljen još u prahistorijsko doba. Ilirske gradine na padinskim područjima u doba Rimljana su pretvorene u vojne utvrde. Područje današnjeg grada je bilo šira okolina rimske kolonije *Aquae S.* Dolaskom Slavena, teritorija današnjeg grada uključena je u slavensku župu Vrhbosnu, sa utvrđenim gradom imena *Hodidide* i pijačnim trgom *Torkovištem*, naročito živim od 14. st. U drugoj polovini 15. st. Osmanlije na ovom prostoru formiraju kasabu oko koje se razvio današnji grad, dijelom i tako što je u gradsko područje uključivao srednjovjekovna naselja.

Sarajevski toponimi su „zapisali” historiju grada i „zapamtili” prirodnu sredinu u kojoj su nastali, a koja je danas teško raspoznatljiva zbog urbanizacije. Za vrijeme Osmanlijskog Carstva pojavljuju se mahale, koje su imale dva imena – jedno službeno, po osnivačima, i drugo, koje je oblikovalo stanovništvo i koje je posebno zanimljivo sa aspekta toponomastike. Većina tih imena je sačuvana do danas u hodonimiji (imenima ulica i dijelova grada), a dio njih nestao je iz današnje sarajevske toponimije. U ovom radu razmatraju se upravo toponimi koji se više ne upotrebljavaju (tj. nisu sastavnica suvremene toponimije Sarajeva), ali čuvaju sjećanje na nekadašnji izgled današnjeg užeg gradskog jezgra i život njegovih stanovnika.

2. Metodologija

U prvoj etapi istraživanja formiran je toponomastikon dobijen indirektnim metodama prikupljanja podataka, odnosno ekscerpiranjem podataka iz literature (Vujević 2002: 114; Bajgorić i Somun-Kapetanović 2012: 119, 127). U radu su korišteni: popis ojkonima iz ljetopisa Mule Mustafe Bašeskije iz 18. st., popis imena sarajevskih mahala jednog sarajevskog muhtara sa kraja 19. st. i popis toponima nestalih regulacijom korita Miljacke krajem 19. st. (Bejtić 1973: 15–18; Kreševljaković 1991c: 201–202; Bašeskija 1997: 355–358). Iz tih popisa su izdvojeni toponimi koji se nisu sačuvali u današnjoj sarajevskoj hodonimiji. Njima su dodati još neki toponimi koji su obilježili historiju grada, a više se ne upotrebljavaju,

navedeni u drugim izvorima: *Hodidide*, *Latinluk*, *Radilovići*, *Torkovište* i *Vrhbo-sna*, te *Gornja Varoš* i *Donja Varoš*, koji su djelimično sačuvani u hodonimu *Na varoši*. U hodonimu *Niže Banje*, koji je jedini preostao od nekadašnjih toponima motiviranih blazinom Gazi Husrev-begovog hamama, očuvalo se sjećanje na ne-stala naselja i njihova imena.

U drugom dijelu istraživanja metodom strukturiranoga intervjua sa informatorom ispitali smo kako bi se u suvremenom sarajevskom govoru izgovarali prikupljeni toponimi.¹ Informator je bio Muhamed Hamamdžić, rođen 1958. godine u Sarajevu, gdje je i odrastao kao pripadnik treće generacije Sarajlija, što ga čini reprezentativnim govornikom sarajevskog govora. Ovim pristupom se nastoji ukazati na potrebu bilježenja toponima onako kako ih izgovara stanovništvo kraja u kojem su nastali. Time toponimi dobijaju svoju potpunu lingvističku i upotrebnu vrijednost, jer su uvijek građeni od dijalekatske materije, odakle uzimaju fonetske, morfološke i sintaksičke elemente (Hadžimejlić 1987: 67). Time se također nastoji dati doprinos poznavanju i očuvanju narodnih govora koji, nažalost, izumiru pod pritiskom književnog jezika, ali i drugih jezika, što je naročito vidljivo u toponimiji. U središnjem dijelu rada, pri obradi korpusa, transkripciju toponima bilježili smo u zagradama iza lika ekscerpiranog iz literature.

Etimološka analiza formiranog toponomastikona je izvršena uporednom metodom kojom je utvrđena motiviranost toponima. Prilikom utvrđivanja etimologije toponima korištene su različite indirektno metode prikupljanja sekundarnih podataka, internih i eksternih, kao što su prikupljanje podataka kartografskom i geostatističkom metodom, literaturnim istraživanjem dokumenata, izvještaja i objavljenih publikacija (Bajgorić i Somun-Kapetanović 2012: 72, 118–119, 121).

Etimološkom analizom se utvrdilo jezičko porijeklo svakog toponima, što je jedna od zavisnih varijabli u ovom istraživanju (Tabela 1).

Zavisna varijabla	Nezavisne varijable	Indikator
jezičko porijeklo toponima	slavenski jezici	korigen riječi
	orijentalni jezici	
	ostali jezici	

Tabela 1. Varijable i indikator za utvrđivanje jezičkog porijekla toponima

Deskriptivnom metodom je ispitana druga zavisna varijabla u istraživanju: utjecaj izvanjezičke stvarnosti na formiranje toponima, kojom se utvrdila motiviranost toponima (Tabela 2).

¹ Dakle, prikupljeni su primarni podaci za kvalitativna istraživanja dobijeni metodom kontroliranih neposrednih posmatranja (Bajgorić i Somun-Kapetanović 2012: 118, 125–126).

Zavisna varijabla	Nezavisne varijable	Indikatori
utjecaj izvanjezičke stvarnosti na formiranje toponima	prirodna sredina	geografski termini
		nazivi biljaka
		nazivi životinja
	kulturalna sredina	poljoprivredni termini
		administrativni termini
		transpozicija (prijenos imena) u procesu toponimizacije (Hadžimejlić 1987: 125)
		antroponimi

Tabela 2. Varijable i indikatori u istraživanju utjecaja izvanjezičke stvarnosti na formiranje toponima

3. Rezultati istraživanja i diskusija

Nakon što je navedena metodologija primijenjena na toponomastikon, dobijeni su sljedeći rezultati etimološke analize. Njome je utvrđeno doimensko značenje riječi u osnovi toponima, njihovo jezičko porijeklo i motiviranost.

Banjski Brijeg (Bãňski Brjĕg) ime je mahale koja se nalazila iznad Gazi Husrev-begovog hamama. Njeno je službeno ime bilo *Nalčadži hadži Osmanova Mahala* (Skarić 1937: 55; Bašeskija 1997: 357). U osnovi prvog člana te ojkonijske sintagme je pridjev *banjski*, izveden sufiksom *-ski* iz imenice *bãňja* (< vulgarnolatinjski **balnia* < latinski **balnea* ‘kupelj; kupanje u toploj vodi’ (Skok 1971: 108), odnosno *balneum*, što je vjerovatno nastalo iz grčkog leksema *βαλανείον* ‘kupelj’ nejasne etimologije (Matasović i dr. 2016: 43)). Drugi član ojkonijske sintagme je leksem *brjĕg* (< praslavenski **bergъ*). To je sveslavenski geografski termin kojim se označavaju uzvišenje u reljefu i obale tekućica. Zbog svog drugog značenja čest je u osnovama hidronima. Primarno značenje mu je ‘strma obala’, odakle se razvilo značenje ‘brežuljak, uzvisina’ (Skok 1971: 210; Schütz 1994: 29; Loma 2013: 36; Matasović i dr. 2016: 85; Halilović i dr. 2021: 112). Danas, na ovom mjestu zbog urbanizacije, nije vidljiv potok imena Čerišana (Kreševljaković 1991b: 207), na čijoj obali, odnosno brijegu, se nalazio Banjski Brijeg. Na formiranje ovog ojkonijske utjecale su geografske odlike terena i kulturni život grada.

Čejirdžik (Čĕirdĕik) ime je mahale koja se nekad nalazila na području današnjeg centra grada, ispod *Latinluka*. Njeno je službeno ime bilo *Kalin hadži Alina Mahala* (Bašeskija 1997: 357). U osnovi ojkonijske je turcizam *čăir*, *čăjir*, *čăjer* ‘livada; pašnjak’ (< osmanski turski *çayır* istog značenja; Škaljić 2015: 159), na koji

je dodan turski deminutivni sufiks *-cik*² (Haverić i Šehović 2017: 216). Iz značenja apelativnog leksema u imenskoj osnovi zaključujemo da je *Čejirdžik* bilo naselje izgrađeno na maloj livadi. Ojkonim je motiviran biogeografskim odlikama terena.

Čifuthana (*Čif^uthàna*) prvobitno je bilo ime velikog hana u kojem su stanovali sarajevski Jevreji, a nalazio se iznad Katedrale. Njegovo je službeno ime bilo *Sijavuš-pašina Mahala*, a poznat je i pod imenima *Sijavuš-pašina Daira*, *Sijavuš-pašin Veliki Han*, *Veliki Han*, *Velika Avlija* ili *Bejtul-Jehud* ‘Jevrejska Kuća’, (*el*) *Kortiž(o)* i *Kortižiko* (Bejtić 1966: 64, 66; 1973: 18). Leksem *čifuthàna* ‘jevrejska bogomolja’ nastao je spajanjem turskog leksema *Çifit* ili *Çifut* ‘Jevrej’ (< arapski *Yahūd*³ istog značenja) i sufiksa perzijskog porijekla *-(h)ana* < *xāne* ‘kuća’. Ovaj sufiks je u perzijskom jeziku imenica, koja služi za tvorbu složenica, ali je, zbog česte upotrebe, dobila i ulogu sufiksa sa značenjem mjesta vršenja radnje i lokacije općenito, što je i njegovo glavno značenje u bosanskom jeziku, u koji je ušao uz posredovanje osmanskog turskog jezika, u kojem ima isto značenje (Skok 1971: 39, 114, 322; Škaljić 2015: 175–176; Haverić i Šehović 2017: 66, 68, 157). Ojkonim je nastao transpozicijom imena objekta (zajedničke jevrejske kuće) na naselje.

Doklade (*Döklade*) (Skarić 1937: 60) ime je jednoga od srednjovjekovnih naselja na teritoriji današnjeg centra grada. To ime se sačuvalo u sarajevskom hodonimu do polovine 20. st., kada je ulica preimenovana u Ulicu Romana Petrovića, kako se i danas zove (Bejtić 1973: 14, 320). Bezlaj (1956: 258) navodi da su toponimi koji potječu od leksema *klada* u Češkoj većinom imena krčevina. Srodno ovom značenju je značenje leksema *klāda* (< sveslavenski i praslavenski leksem **koldā* ‘klada; panj’). Međutim, ne navodi se upotreba prefiksa uz ovaj leksem (Skok 1972: 87, 91–92; Matasović i dr. 2016: 443). Snaj (2015) spominje leksem *doklādati* ‘dodavati’ (> *doklād* ‘dodatak’), izveden prefiksom *do-* iz *-klādati*, glagola koji se upotrebljava samo sa prefiksima. Međutim, Skok (1972: 90–91) ne navodi prefiks *do-* uz glagol *klāsti* (imperpektivno *klādati*) ‘metnuti; vrći; vaditi jelo iz zdjele u tanjur; teći (za guste tekućine)’ (< praslavenski korijen **kold-*). Fasmer (1986: 243–244) navodi ruski leksem *клад* te češki *klad* (< *кладý, класть*) ‘što je položeno; položiti, pokrivati; kastrirati’. Brückner (1927: 238) navodi *klōda* ‘tepsija; bačva; prvotno: drvo bez grana, šuplje i prepovoljeno’. Vjerovatnije je da se radi o predmetanju prefiksa *do-* osnovi *klada*, što bi označavalo mjesto ispod panjeva ili krčevine (Bejtić 1973: 320). Prijedlog *do* (< praslavenski **do*) je indoevropskog porijekla. U praslavenskom jeziku označuje prestanak kretanja (Skok 1971: 418; Matasović i dr. 2016: 175). Prihvatimo li tumačenje da je ojkonim *Doklade* nastao prefiksalsnom tvorbom (*do* + *klada*), to bi značilo da je vjerovatno motiviran

² Ovaj četverovarijantni sufiks *-cik* / *-cik* / *-cuk* / *-cük* u literaturi se bilježi kao *-cik*.

³ U radu je korištena ZDMG transkripcija arapskog alfabeta (Turbić-Hadžagić i Musić 2020: 24) za podatke koji su preuzeti iz knjige Abdulaha Škaljića *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, u kojoj je korištena starija transkripcija (Škaljić 2015: 47–48).

geografskim odlikama terena i njegovom kasnijom prenamjenom: dakle prvotna uzbrdica je bila obrasla šumom, šuma je zatim iskrčena, a na krčevini je nastalo naselje.

Donja Varoš (Dónā Vároš) (Skarić 1937: 60) ime je naselja oko pijačnog trga na mjestu današnjeg Higijenskog zavoda na Koševskom potoku. Prvi član ojkonimske sintagme – pridjev *dōnjā* (< praslavenski **dolъnъjъ* ‘niži; donji’) – nastao je od priloga *dōlje*, a on od praslavenskog leksema **dolě*, starog lokativa leksema *dol* (< praslavenski **dōlbъ* ‘jama; šupljina; dolina’; Skok 1971: 419; Matasović i dr. 2016: 183, 184, 186; Halilović i dr. 2021: 318). Ovaj pridjev je čest u toponimiji. Drugi član ojkonimske sintagme *Donja Varoš* je leksem *vároš* ‘grad’ (< mađarski *város* sa istim značenjem; u mađarskom je posuđenica iz iranskoga avestičkoga *vāra-* ‘ograđeno mjesto’). Do 15. st. tim se leksemom nazivalo naselje ispod feudalnog grada, što je potvrđeno i u mađarskom jeziku (Skok 1973: 566–567; Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 540). Za vrijeme osmanlijske vladavine leksemom *varoš* su se označavala hrišćanska naselja (Skarić 1937: 39).

Gornja Varoš (Górñā Vároš) (Skarić 1937: 56) ime je naselja koje se djelimično sačuvalo u današnjem sarajevskom hodonimu *Na varoši*. Već 1462. godine se spominje da se, na mjestu današnje Bašćaršije nalazi *Gornja Varoš*, hrišćansko naselje oko trga, slično Varoši na Koševskom potoku (Šabanović 1960: 85–86), odnosno *Donjoj Varoši*. Prvi član ojkonimske sintagme je pridjev *gōrnjā* (< praslavenski **gorъnъjъ*), koji je veoma raširen u toponimiji. Nastao je od priloga *gōre*, a on od lokativa **gorě* praslavenskog leksema **gorā* ‘brijeg, brdo’ (Skok 1971: 589–590; Matasović i dr. 2016: 285). *Gornja Varoš* je bila smještena u gornjem toku rijeke Miljacke (za razliku od *Donje Varoši*, koja se nalazila nizvodno). Za značenje drugog člana ove ojkonimske sintagme v. **Donja Varoš**. Drugi član obje ojkonimske sintagme je administrativni termin, dok prvi članovi sintagmi ukazuju na prostorni položaj naselja u odnosu na tok rijeke Miljacke.

Halvandžiluk (Halvađiluk) (Kreševljaković 1991c: 202; Škaljić 2015: 306 navodi i *Hälvađiluk*) ime je dijela čaršije koji je izgorio u požaru 1908. godine. U korijenu toponima je orijentalizam *hālva/hālva* ‘slatko jelo od brašna, masla i šećera’ (< osmanski turski *helva* < arapski *ḥalwā*; Škaljić 2015: 306). Na taj polazni leksem je dodan turski sufiks, koji je u osmanskom turskom jeziku dolazio u dva fonetska lika: *-ci / -çi > -dži / -či*, ovisno o završetku osnove na koju se dodavao. Ovaj sufiks se u literaturi uvijek tumači uz dočetak *-ja*, sa kojim tvori sufiks *-džija / -čija*, najfrekventniji imenički sufiks orijentalnog porijekla, od kojeg su se razvili složeni sufiksi *-a(n)džija*, *-e(n)džija*, *-i(n)džija*. Koristi se za tvorbu riječi koje, prije svega, označavaju zanimanja (v. **Klkčije**), zatim osobine i titule. Bez dočetka *-ja* sačuvalo se u malom broju arhaizama (Skok 1971: 474; Radić 1997: 180; Vajzović 1997: 44–45; Haverić i Šehović 2017: 73–75). Sufiks *-luk* preuzet je iz turskog jezika i najčešće se i koristi u posuđenicama iz turskog

jezika, posebno za tvorbu izvedenica od naziva zanata i zvanja, kao i u toponimu *Halvandžiluk*. Usto, sufiks *-luk* služi za tvorbu apstraktnih pojmova, naziva administrativnih jedinica, prostorija, građevina, može označavati ukupnost osoba sa zajedničkom osobitošću (v. *Latinluk*), a koristi se i u tvorbi imenica koje označavaju predmete, biljke i dr. (Skok 1972: 328; Haverić i Šehović 2017: 81–82). Glas *n* u liku *Halvandžiluk*, koji navodi Kreševljaković, je sekundaran. Ovaj toponim je mogao nastati i od imenice *halvadžija* te je mogao označavati dio čaršije u kojem su radili i stanovali halvadžije, odnosno, u kojem su se prodavala slatka jela. Na osnovu etimološke analize možemo utvrditi isključivo kulturni utjecaj na formiranje ovog toponima.

Hodidide (Hödidide) ime je utvrđenog grada u srednjovjekovnoj Bosni, u okolini današnjeg Sarajeva, koji se spominje 1434. godine, kad ga je zauzeo osmanlijski vojvoda Barak (Zlatac 1996: 24). Dolaskom Osmanlija ojkonom prelazi u horonim (*Vilajet Hodidide*), pa se u defteru Bosanskog krajišta, pisanom 1455. godine, navodi da sela Dolce (današnji Dolac), Dobrinja, Mrković (današnji Mrkovići) i Kovačić (današnji Kovačići) pripadaju *Vilajetu Hodidide* i Isa-begovom hasu (Šabanović 1964: 14–18). Potvrđeni su različiti likovi toponima, što je rezultat različitog čitanja *jata*: *Hodidjed*, *Hodidide* (Šabanović 1964: LV; 14), *Hodidjed* (Skarić 1937: 35; Kovačević-Kojić 1978: 79), *Hodidid* (Bejtić 1979: 107), *Hodidede* (Handžić 2000: 339), *Hodidide* (Aličić 2008: 70). Pojedini autori *Hodidide* identificiraju sa Gradom na Vratniku (Mušeta-Aščerić 2005: 125) ili tvrde da su postojala dva referenta imenovana *Hodidide*: srednjovjekovni na Vratniku i osmanlijski kod Buloga (Bejtić 1979: 108), odnosno spominju samo onaj kod Buloga (Mandić 1927: 4). Dubrovčani spominju podgrađe *Hodidida* tek 1459. godine, kada ga je spalio bosanski kralj Tomaš, a kako navode u spisu, ono je bilo veliko i gusto naseljeno. To podgrađe nije bilo poznato niti napredno kao podgrađa Srebrenice, Borača ili Zvornika, ali budući da se u dubrovačkim spisima naziva *borgo* ili *burgus*, smatra se da je bilo urbano naselje ispod utvrđenog grada u kojem su živjele zanatlije i trgovci (Ančić 2000: 65–66). Etimološkom analizom toponima *Hodidide* ustanovljena su dva podjednako vjerovatna etimološka procesa, a proučavanjem izvanjezičke stvarnosti, sa kojom su toponimi uvijek usko povezani (ovdje historije grada Sarajeva), nemoguće je utvrditi koji je etimološki proces tačan. Dakle, moguće je da je toponim složenica od *hodi* + *dide*. Ovakva vrsta složenica od glagolske i imeničke osnove je česta u toponimiji Sarajeva upravo kad se radi o ojkonomima i od njih nastalim hodonimima: *Hladivode*, *Mihrivode*, *Trčivode*. Prvi dio složenice *Hodidide* je nastao iz leksema *hòditi* (< praslavenski **xoditi*). Moguće da je glasio *shòditi* kako je zabilježeno u 13. st., u značenju ‘sastajati se’, odakle je *shod* ‘zbor, sabor’. Pošto je grupa *sh* teška za izgovor, glas *s* je ispušten (Skok 1971: 675–677). Ovakva etimologija bi opravdala moguće značenje ‘mjesto za zbor poglavara Crkve bosanske’. U drugom dijelu složenice *Hodidide* nalazi se leksem *did*, ovdje

sa ikavskim refleksom *jata*, moguće iz zapadnobosanskog ili ikavskošćakavskog dijalekta. Iako je danas Sarajevo na granici dva druga dijalekta – ijekavskošćakavskog i ijekavskoštakavskog, moguće je da je u srednjovjekovnoj Bosni areal zapadnobosanskog ili ikavskošćakavskog dijalekta bio veći te zahvatao i sarajevski kraj (usp. i podatak da je govor grada Sarajeva imao dosta ikavizama još početkom 20. st.; Trifković i Trifković 1908: 77; Skarić 1937: 75). Također je moguće da osnova *did* upućuje na svećeničko zvanje dida u Crkvi bosanskoj, što bi opravdalo značenje zbornog mjesta bosanskih crkvenih poglavara. Usto, leksem *djed* dolazi i kao drugi član dvosložnih praslavenskih imena, kao npr. *Želided* (Skok 1971: 411–412), što upućuje na drugu pretpostavku, a to je da je u osnovi toponima antroponim **Hodided*. U oba slučaja, na osnovu etimološke analize možemo utvrditi isključivo kulturni utjecaj na formiranje toponima *Hodidide*.

Ičkala (Ĭčkala) ime je mahale koja se nalazila na teritoriji današnjeg Starog Grada, na Vratniku, u Bijeloj tabiji. Njeno je službeno ime bilo *Kadi Ahmed-efendijina Mahala* (Bašeskija 1997: 358). *Ičkala* je orijentalizam, nastao iz osmanskih turskih leksema *iç* ‘unutrašnjost; unutar’ i *kúla* ‘utvrda u tvrđavi; kamena zgrada sa puškarnicama; višespratna stambena kamena zgrada; toranj’ (< turski *kule* < arapski *qulla*; Škaljić 2015: 339, 423), uz oblik *kal'a* (Čelebija 1957: 106, 234, 245, 249, 266; Skok 1972: 229). U osmanlijskim dokumentima iz 16. st. spominju se: »kal'a Fenarlik« ‘tvrđava Fenarlik; kaštel Fenarlik’ u Bosni (Husić 2002: 90), »kal'a-i Gračac« ‘grad Gradačac’ u Bosni (Mutapčić 2011: 31). Ojkonim je nastao procesom transpozicije, prijenosom imena objekta na naselje. Riječ je o naselju koje se nalazilo unutar bedema Bijele tabije nakon građevinskih radova iz prve polovine 18. st. (Tuno, Korić i Kljajić 2023: 72).

Klkčije (Klččije) ime je naselja koje se nalazilo između današnje Katedrale i Miljacke. Njegovo je službeno ime bilo *Ajas-pašina Mahala* (Bašeskija 1997: 355) (a poznata je i kao *Sabljarska Čaršija*; Kreševljaković 1991a: 11). Kreševljaković (1991a: 81) navodi likove *Klčije* > *Kulukčije*, kako se zvao ovaj dio grada do 1900. godine. Škaljić (2015: 419) donosi lik *Krlükčije*, a Bejtić (1973: 15) *Kolukčije*. Toponim je nastao od leksema *krlükčija* (potvrđen i u likovima *kulükčija*, *krlükčija*, *kulükčija*, *kulügđžija*) ‘sabljar’ (a to je iz osmanskog turskogog *kılıç* ‘sablja, mač’) i turskog sufiksa, koji je u osmanskom turskom jeziku dolazio u dva fonetska lika *-cı / -çi* > *-dži / -či*, ovisno o završetku osnove na koju se dodavao (v. *Halvandžiluk*). Sufiksom turskog porijekla *-džija / -čija* izvode se radne imenice muškog roda od imenica koje označavaju predmete koje ljudi izrađuju u nekom od zanatskih poslova. Turski sufiks *-či* u bosanskom i bugarskom jeziku dobija deklinacijski dodatak (dočetak ili navezak) *-ja* na imenice da bi ušao u grupu imenica muškog roda na *-a* pri deklinaciji (Skok 1971: 474; Baotić 2007: 10; Škaljić 2015: 159; Haverić i Šehović 2017: 73–74). Ojkonim nam govori da su u ovoj mahali stanovali sarajevski sabljari te je motiviran zanatskim, kulturnim životom grada.

Latinluk (Latīnluk) ime je nekadašnjeg sarajevskog naselja dubrovačkih trgovaca u današnjem centru grada, uz Miljacku, ispod Latinske ćuprije. Njegovo je službeno ime bilo *Frenk-Mahala* (a poznata je i kao *Franacka Čaršija*; Skarić 1937: 39, 41, 56; Bejtić 1973: 30; Kreševljaković 1991a: 11; Bašeskija 1997: 100). U osnovi ojkonima je leksem *Làtin* m. ‘katolik, suprotno od Vlah’. U Sarajevu je *Latīn* obično naziv za dubrovačke koloniste. Leksem je nastao od latinskog pridjeva *latīnus* izvedenog iz horonima *Latium*. Skok (1972: 275) navodi i značenje »dio Sarajeva gdje su stanovali katolici«. Za značenje sufiksa *-luk* v. **Halvandžiluk**. Na osnovu etimološke analize možemo utvrditi isključivo kulturni utjecaj na formiranje ovog ojkonima.

Lučevica (Lùčev'ca) ime je mahale koja se nalazila u starom dijelu grada. Njeno je službeno ime bilo *Kjose Sinanova Mahala* (Bašeskija 1997: 358). *Lučevica* je izvedenica iz pridjeva *lùčev* (pridjev je izveden sufiksom *-ev* iz imenice *lùč* gen. *lùča* ili *lùč*, gen. *lùči* ‘sunčana zraka; sredstvo za osvjetljenje: baklja, kasnije i lanterna; drvo koje dobro gori’). Budući da se radi o sunčanoj strani Sarajeva, moguće da ime ukazuje na geografski položaj referenta, odnosno, na osvjetljenost koja proizlazi iz njegovog položaja (Skok 1972: 323–325; Matasović i dr. 2016: 567). Privojni sufiks *-ev / -ov*, u kojem se samoglasnik mijenja ovisno o završetku osnove na koju se dodaje, je sveslavenski, a i danas je živ i produktivan. U imenu *Lučevica* pridjev *lučev* je poimeničen praslavenskim sufiksom *-ica*, što je čest način tvorbe toponima (Skok 1971: 496–497, 704–705). Ojkonom *Lučevica* je motiviran geografskim položajem referenta.

Muhurdarija (Muhurdàrija) ime je nekadašnjeg naselja u današnjem Starom Gradu, na lijevoj obali Miljacke, blizu Careve džamije (Bejtić (1973: 17) navodi lik *Murdarija*). Njegovo je službeno ime bilo *Za Konakom* (Bejtić 1973: 280; Bašeskija 1997: 356). U osnovi ovog ojkonima je leksem *muhùrdār* ‘čuvár pečata; položaj i titula na sultanovom dvoru; vezirov lični sekretar’ (< osmanski turski *mühürdar*, *mühdār* < perzijski *mohrdār* ‘onaj koji ima pečat; čuvár pečata na dvoru; sekretar; zapečaćen’, od perzijskog *mohr* ‘pečat; potvrda; prsten pečatnjak’ i perzijskog participskog sufiksa *-dār / -tār*; Haverić i Šehović 2017: 69, 239). Na leksem turskoga porijekla je dodan sufiks *-ija*, grčkog i romanskog porijekla. Ovdje je imenički sufiks koji ne označava kolektiv, već se njime tvore izvedenice iz imenice ili pridjeva, što je čest način tvorbe u toponimiji (Skok 1971: 711–712). Na osnovu etimologijske analize možemo zaključiti da je ovo naselje, ili zemlja na kojoj je izgrađeno, pripadalo jednom od sarajevskih muhurdara, te da je ojkonom motiviran kulturnim životom grada.

Mutni Potok (Mùtnī Pòtok) ime je mahale koja se nalazila na prostoru današnje Skenderije i Soukbunara. Njeno je službeno ime bilo *Abdul Halim-agina Mahala* (Bašeskija 1997: 358). Prvi član ojkonimske sintagme je pridjev *mùtnī* < *mútiti* ~ *mèsti* (< praslavenski **mesti*). Ovaj praslavenski glagol daje šest osnova

sa šest leksičkih porodica. U ovom slučaju, riječ je o prijevodu $\varphi - \varrho > u$, dakle, praslavenski leksem **mōtiti* > *mútiti* ‘miješati; vrtjeti’. Iz tog glagola je dobijen postverbal *mút* ‘mutež; talog, kom; debeli mrak u šumi; balega’, odakle je sufiksom *-*ьn* > -*an* izveden pridjev *mútan* (< **mōtьnь*), *mútna*; Skok 1972: 414; Matasović i dr. 2016: 605–606, 645). U osnovi drugog člana ojkonomske sintagme je praslavenski leksem **potòkь* < **potekti* < **tekti* (Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 182, 453). Praslavenski korijen **tek-* dolazi u pet varijacija u izvedenicama, a u ovom leksemu se radi o višem prijevornom stepenu *o*, odakle je **tok-* i postverbal *tòk* sa prefiksom *po-* > *pòtok* (Skok 1973: 449–450). U ovom primjeru došlo je do transpozicije nekadašnjeg hidronima *Mutni potok* na naselje nastalo na njegovim obalama, što je čest slučaj u sarajevskoj toponimiji.

Nateguša (Nàteguša) ime je mahale koja se nalazila u starom dijelu grada, na desnoj obali Miljacke. Njeno je službeno ime bilo *Davud-čelebijina Mahala* (Bejtić 1973: 304; Bašeskija 1997: 356). *Nateguša* je izvedenica iz glagola -*tégnu-ti*, koji na području srednjojužnoslavenskog dijasistema dolazi samo sa prefiksima. Ovaj glagol je nastao od praslavenskog glagola **tég-* ‘vući’ (Matasović i dr. 2016: 681). Iako Skok (1973: 452–453) navodi postverbale *nätēg* ‘sprava za natezanje obuće’, *nātega* ‘teglica’, *natez* ‘muka’, oni semantički ne odgovaraju potpuno značenju glagola u osnovi ovoga ojkonima. Ime *Nateguša* ukazuje na položaj naselja na brdu, odnosno na strmini. Sufiks -*uša* je praslavenski sufiks. I danas je živ i produktivan, a u toponimu ima augmentativno značenje, označavajući težak uspon (Skok 1973: 550). Dakle, ojkonom *Nateguša* je motiviran geografskim položajem referenta.

Pasja Mahala (Päsja Mähala) ime je mahale koja se nekad nalazila u centru grada. Njeno je službeno ime bilo *Ahmed-čelebijina Mahala* (Bašeskija 1997: 357). Prvi član ojkonomske sintagme čini pridjev *päsji* (< *päs* < sveslavenski i praslavenski **pьsь*, iz kojeg je sufiksom -*j* formiran pridjev, čest u toponimiji; Skok 1972: 611–612; Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 106). Drugi član ojkonomske sintagme je leksem *mähala*, nastao iz osmanskog turskog *mahalle* (< arapski *maḥalla* ‘dio grada, gradska četvrt; dio sela, zaselak; ulica, sokak; svratište; stanica; logorište’; Škaljić 2015: 439–440; Haverić i Šehović 2020: 43). Nije poznato zašto se u imenu mahale pojavljuje naziv životinje, moguće zbog velikog broja pasa u tom dijelu naselja.

Pod Takišom (Pod Tàkíšōm) ime je mahale na prostoru današnjeg Starog Grada, na lijevoj obali Miljacke. Njeno je službeno ime bilo *Havadže-zade hadži Ahmedova Mahala* (Bašeskija 1997: 356). Sveslavenski i praslavenski prijedlog *pod* ukazuje na prostornu orijentaciju i čest je u toponimiji. Nastao je dodavanjem glasa *d* praslavenskom prijedlogu **po* ‘nakon; kod’ (Skok 1972: 692–693; Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 142). Drugi član prijedloznoga izraza je naziv biljke *takiša* ili *takuša*, *Pirus silvestris*. Leksem *takiša* / *takuša* je zabilježen 1905. godine

na području Hercegovine (Simonović 1959: XXVII, 360). Može se čuti i *takiš*. Ne poznate je etimologije. U njegovom izrazu se uočava sufiks *-iša* < *-iš* sa hipokorističkim *-a*. Sufiks je praslavenskog porijekla, a dodaje se na glagolske osnove i označava nositelja osobina o kojima govori glagolska osnova, i to sa meliorativnim značenjem. Sufiks *-iš* javlja se i u varijanti *-uš*, što pokazuju i narodni nazivi ove biljke (Skok 1971: 734). Ovakav način formiranja toponima (od prijedložnih izraza, koji su mogli i srasti) je čest u sarajevskoj toponimiji – potvrđen je u hodonimima poput *Ispod oraha*, *Nadlipe* i *Podhrastovi*. Ojkonim *Pod Takišom* je motiviran nazivom iz biljnoga svijeta.

Pribjegnuta Mahala (Pribjegnutā Māhala) ime je mahale koja se nalazila na teritoriji današnjeg Starog Grada. Njeno je službeno ime bilo *Kadi Bali-efedijina* (poznata je i kao *Kadina Mahala*; Bašeskija 1997: 356). Prvi član ojkonimske sintagme je pridjev izveden iz glagola *bjěžati* (< praslavenski **běžati* < **begēti*). Oblik *-bjěči* upotrebljava se samo sa prefiksima, ovdje sa prefiksom *pre-* (Skok 1971: 166; Matasović i dr. 2016: 62). Za značenje drugog člana ojkonimske sintagme v. ***Pasja Mahala***. Prvi član ojkonimske sintagme ***Pribjegnuta Mahala*** dovođa se u vezu s prvim članom imena džamije ***Pribjegnuta džamija***, koja se nalazila u mahali. Ta je džamija imala munaru odvojenu od ostalog dijela, te se nekad govorilo da je »pribigla« (Smailbegović 1986: 63–64). Na osnovu ovog navoda vidimo da je riječ o prefiksu *pre-* sa ikavskim refleksom *jata*. U literaturi je sačuvan samo djelimični ikavski izgovor ovog leksema, *pribjegnuta* (umjesto *pribignuta*, *pribigla*).

Radilovići (Radilov'ći) (Skarić 1937: 60) je ime jednoga od nekadašnjih naselja na teritoriji današnjeg centra grada. Ono se nije sačuvalo ni u jednom sarajevskom hodonimu, za razliku od imena srednjovjekovnih naselja, današnjih hodonima poput *Bjelave*, *Budakovići*, *Čelj(u)govići*, *H(a)rvatin*, *Kačanik (Kačenik)*, *Ko matin*, *Kračule*, *Palje*, *Provare*, *Strošići* i *Žagrići*, a donedavno i *Doklade*. U osnovi ojkonima je patronim *Radilović*, nastao od hipokoristika *Radilo*, odnosno od prisvojnog pridjeva *Radilov* od njega izvedenog, na koji je dodat sufiks *-ić*. Antroponimska osnova *Rad-* (< pridjev *rād* < praslavenski **rādъ* 'veseo'; Skok 1973: 94–95; Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 263) vrlo je česta. Za značenje sufiksa *-ov* / *-ev* v. ***Lučevica***. Sufiks *-ić* je praslavenskog porijekla, složen od **-it* i **-jo*, sa prvim elementom koji je, možda, predindoevropskog porijekla. Sufiksi *-ov* i *-ić* dodani na hipokoristik *Radilo* tvore patronim, koji pokazuje da je *Radilo* bio rodočelnik ove porodice. U početku je sufiks *-ić* u patronimima imao deminutivnu funkciju, ali se ona danas ne osjeća (Skok 1971: 706–707). Evidentan je kulturni utjecaj na nastanak ovog ojkonima.

Sahljanuša (Sahtijanuša) ime je mahale koja se nalazila u današnjem starom dijelu grada, na desnoj obali Miljacke. Njeno je službeno ime bilo ***Sahtijandži Mahala*** (Bašeskija 1997: 357–358). Ojkonim je nastao izvođenjem sufiksom *-uša* iz

leksema *sàhtijān* ('uštavljena kozija koža, crvena ili žuta; safijan; obuća ili odjevni predmet izrađen od sahtijana ili obložen njime' (< osmanski turski *sahtiyān* < perzijski *saxtiyān* 'uštavljena kozija koža'; Škaljić 2015: 542–543; Haverić i Šehović 2017: 267)). U ovoj mahali su se prodavale uštavljene kozije kože i predmeti napravljeni od takvih koža ili su tu stanovali zanatlije koji su se bavili ovim zanatom. Iz ovog ojkonima zaključujemo da sufiks *-uša* može nositi i značenje pripadnosti (Nosić 1993: 48; Mataija 2019: 346), što je česta pojava u sarajevskoj onimiji (npr. *Saračuša*, česma u Saračima, ili *Huremuša*, česma koju je napravio Hurem-efendija). Ojkonim je motiviran kulturnim životom grada.

Tabačnica (Tàbačnica) ime je mahale smještene iznad Skenderije, na lijevoj obali Miljacke. Njeno je službeno ime bilo *Pešiman hadži Husejinova Mahala* (Bašeskija 1997: 358). U osnovi ojkonima je leksem *tàbak* 'kožar', što je balkanski orijentalizam izveden iz osmanskog turskog *tabak* (< arapski *dabbāḡ* 'kožar, štavilac'; Skok 1973: 427; Škaljić 2015: 593; Haverić i Šehović 2020: 42). Od sveslavenskog sufiksa **-bn > -an* (koji je indoevropskog porijekla) i *-ica*, nastalo je *-nica*, složeni praslavenski sufiks, koji označava mjesto gdje neko radi (npr. kovačnica) (Skok 1972: 515–516). Danas jedan dio Bašćaršije još uvijek nosi ime *Tabaci*, kojim se označava mjesto gdje su kožari radili i prodavali svoje proizvode. Moguće je da je ime *Tabačnica* dano mahali u kojoj su stanovali pretežno kožari. Kao i prethodni, i ovaj ojkonim je motiviran kulturnim životom grada.

Tahmisi (Tàhmisi) je ime dijela čaršije, koji je nestao za vrijeme radova na regulaciji korita Miljacke u periodu 1886–1897. god. (Kreševljaković 1991c: 201). Toponim je nastao onimizacijom množinskoga oblika imenice *tàhmis* 'pržionica kafe; dućan gdje se prodaje pržena kafa; posao prženja i prodavanja kafe' (< osmanski turski *tahmis* < arapski *tahmīš* 'prženje kafe; na vatri topiti i pripremati materijal za lijekove'; Škaljić 2015: 596; Haverić i Šehović 2020: 49). Motiviran je kulturnim životom grada – njime se imenovao dio čaršije u kojem se pržila, mljela i prodavala kafa.

Torkovište (Tòrkovište), poznato i kao *Nautornik*, *Tornik* (u dokumentima i *Eški Pazar*, *Staro Trgovište*, *Stara Varoš*, *Trgovište*, *Varošiste*, *Vrhbosna*), nalazilo se na mjestu današnjeg Higijenskog zavoda (Zlatar 1996: 5; Ančić 2000: 57; Aličić 2008: 69–70; Zlatar 2013: 135–136; Husić, Zlatar i Pelidija 2020: 93), a po nekim istraživanjima, na današnjem Marin-Dvoru (Bakaršić 1966: 38–41). U osnovi imena se nalazi leksem *ùtorak* 'drugi; drugi dan u sedmici'. Nastao je iz praslavenskog leksema **vьtorь* 'drugi', koji je u sanskrtu *vitarām* 'ponovno'. Zatim je poimeničen sufiksom **-ьk > -ak > utorak* ili *torik*, a sa *-nik > utornik*. Sufiksom **-bn* dobijen je određeni pridjev *ùtòrnī*. Pridjev **vьtoryj* je nestao na području srednjojužnoslavenskog dijasistema zbog sinonima *drugi*. Početni glas *v-* je ispušten zbog teškog izgovora (Skok 1973: 552; Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 528). Na osnovu leksema (*u*)*torak* su dodani prisvojni sufiks *-ov* (*v.* etimologiju

sufiksa *-ev/ -ov* u ojkonomu ***Lučevica***) i sveslavenski i praslavenski složeni sufiks *-ište* (< *-isko + -je*), koji označava mjesto na kojem se vrši neka radnja ili se nalazi određena stvar (Skok 1971: 735). Značenje leksema u osnovi toponima upućuje na pijačni trg koji je bio aktivan utorkom, dakle, motiviran je privrednim, kulturnim životom grada.

Vlaška Mahala (Vlašċā Māhala) ime je mahale koja se nalazila na teritoriji Starog Grada. Njeno je službeno ime bilo *Hadži Sejidinova Mahala* (Bašeskija 1997: 357). Prvi član ojkonomske sintagme je pridjev *vlaška* (< *Vlāh*, leksem koji ima više značenja, ovisno o sredini u kojoj se upotrebljava; u ovom slučaju označava pravoslavce u Sarajevu). To je, vjerovatno, praslavenska posuđenica iz gotskog jezika (**walhs*, u starovisokonjemačkom jeziku *walah*, *walh*, u novovisokonjemačkom jeziku *welsch* ‘pripadnik keltskog naroda’; Skok 1973: 606–609). Pridjev je izveden općim pridjevskim sufiksom *-ski*, koji označava svojstvo. Za značenje drugog člana ojkonomske sintagme v. ***Pasja Mahala***. Ojkonim ***Vlaška Mahala*** je motiviran kulturnim životom grada.

Vrhbosna (Vr^hbōsna) ili *Vrhbosanje* je ime kojim se nazivao grad Sarajevo čak do 16. stoljeća, posebno u Dubrovniku (Skarić 1937: 35, 38, 55). U povelji Bele IV 1244. godine prvi put se spominje župa *Vrhbosna* te se navodi da ona zauzima današnje Sarajevsko polje i okolne planine. Toponim *Vrhbosanje* pojavljuje se u spisima iz 1296. godine bez precizne ubicacije. Smatra se da je župa *Vrhbosna* obuhvatala predio oko Vrela Bosne, poriječje Željeznice, srednji i donji tok sliva Miljacke te da je bila pod vlašću Pavlovića, a rubni dijelovi kratko i pod vlašću Kosača (Mušeta-Aščerić 2005: 209). Malobrojni podaci o župi *Vrhbosni* u spisima srednjovjekovne Bosne ukazuju na sekundarnu ulogu današnjeg gradskog područja u tom periodu. Pretpostavlja se da nastanak ili značajniji razvoj gradskog naselja u župi *Vrhbosni* počinje u drugoj polovini 14. st. ili sredinom 15. st. razvojem rudarstva i trgovine poljoprivrednim i zanatskim proizvodima, što utječe na razvoj prometa, koji je glavni adut sarajevskog područja (Skarić 1937: 5; Bakaršić 1966: 37; Mušeta-Aščerić 2005: 9, 210). Pojmom *varoš* označavani su seoski trgovi, pa u srednjovjekovnoj Bosni postoji i varoš *Vrhbosna* u istoimenoj župi, koja se 1402. godine spominje u dubrovačkim spisima kao mjesto u župi *Vrhbosni* na kojem se trguje u utorak (Kovačević-Kojić 1978: 77, 137–138, 279) i 1409. godine kao *Nautornik* (Mušeta-Aščerić 2005: 138), a 1455. godine kao selo *Tornik* koje ima trg, dakle, pazarno mjesto, ubicirano na mjestu današnjeg sarajevskog Higijenskog zavoda (Husić, Zlatar i Pelidija 2020: 92). Dakle, horonim *Vrhbosna* postaje ojkonom, pa i krematonim, imenujući bosanski pijačni trg. U topoosnovi se nalazi prefiksalna izvedenica (*vrh + Bosna*), sa značenjem područja iznad Bosne, te se vjerovatno odnosi na prvobitnu ubicaciju iz povelje Bele IV, koja opisuje mjesto iznad izvora rijeke Bosne. Prvi član izvedenice je leksem *vřh*, nastao od praslavenskog **vřxъ*. U ovom toponimu *vrh* je prefiks, inače čest u toponimskim

izvedenicama (Skok 1973: 624–625; Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 568). Značenje leksema *Bosna* je neprozirno (pretpostavlja se da se radi o predindoevropskom leksemu; Skok 1971: 191). Potvrđen je u 10. st. – u Porfirogenetovom spisu kao *Bosona*. Tu se na mjestu poluglasa između *s* i *n* (**Bosъna*) pojavljuje *o*, u dubrovačkim spisima nalazimo zapis *Bosina*, a u njemačkim spisima potvrđen je etnik *Bosner* (što upućuje na **Bosъna*). Ponekad se *Bosna* deklinira kao pridjev (usp. »u Bosnoj«). Iako je ojkonom djelimično neproziran, može se utvrditi njegova motiviranost geografskim položajem naselja iznad vrela rijeke Bosne.

Za Banjom (Za Bãñõm) ime je mahale koja se nalazila iza Gazi Husrev-begovog hamama. Njeno je službeno ime bilo *Haseći (Hava Hatun) Mahala* (Bašeskija 1997: 356). Današnji hodonim *Niže Banje* čuva sjećanje na imena nekoliko nekadašnjih naselja, motiviranih položajem u odnosu na ovaj hamam: *Banjski Brijeg, Niže Banje, Pred Banjom, Za Banjom*. Prvi član prijedloznoga izraza ojkonomskog lika je prijedlog *za* (< praslavenski **za*; Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 575). Za značenje drugog člana prijedloznoga izraza v. **Banjski Brijeg**. Značenje doimenskog prijedloznoga izraza ukazuje na prostorni položaj mahale.

Zildžiluk (Zildiluk) je ime dijela čaršije, koji je nestao za vrijeme radova na regulaciji korita Miljacke u periodu 1886–1897. god. (Kreševljaković 1991c: 201). U koriјenu toponima je leksem *zil* 'par metalnih okruglih pločica koje zveče udaranjem jedne od drugu (u defu, dairama ili samostalno); zvonce'. Leksem *zil* je nastao od osmanskog turskog *zir*, a to od perzijskog *zīr* 'tanke žice muzičkih instrumenata; saz; zvonki glasovi i zvukovi; visokofrekventnan glas' (Haverić i Šehović 2017: 299). Za značenje turskih sufiksa *-či* i *-luk* v. **Halvandžiluk**. Toponomom *Zildžiluk* se imenovao dio čaršije u kojem su radili majstori, koji su pravili proizvode od bronce.

Žabljak (Žãblãk) ime je mahale koja se nekad nalazila kod današnje Parkuše. Njeno je službeno ime bilo *Hadži Idrisova Mahala* (Bašeskija 1997: 357). Skarić (1937: 75) navodi lik *Žabjak*. Alternacija *lj ~ j* se i danas čuje u sarajevskom govoru, usp. npr. hodonim *Ulomljenica ~ Ulomjenica*, nekadašnje *Miljacka ~ Mijacka* (Bejtić 1973: 16, 67), te ime nekadašnjeg srednjovjekovnog sela *Palje* i današnjeg naselja *Paje Malta*. Ojkonom je nastao onimizacijom od apelativa *žãbljãk* 'barsko mjesto sa puno žaba' (< pridjev *žãblji* (< praslavenski **žãba*) + sufiks *-jãk*; Skok 1973: 669; Matasović, Ivšić Majić i Pronk 2021: 613). Ojkonom je motiviran nazivom iz životinjskog svijeta i oslikava biogeografske odlike terena.

Čak i ovako kratak popis sarajevskih toponima (među kojima dominiraju imena mahala) jasno i živopisno oslikava sarajevski govor, gradski kulturni život i njegovu prirodnu sredinu.

Od 28 toponima, njih osam se temelji na leksemima slavenskog porijekla: *Doklade, Hodidide, Lučevica, Mutni Potok, Nateguša, Radilovići, Torkovište* i

Žabljak. Od preostalih 20 toponima, u 11 njih članovi imenskih sintagmi, prijedložnih izraza ili sufiksi kojima su tvoreni također su slavenskog porijekla: *Banjski Brijeg*, *Donja Varoš*, *Gornja Varoš*, *Pasja Mahala*, *Pod Takišom*, *Pribjegnuta Mahala*, *Sahtijanusa*, *Tabačnica*, *Vlaška Mahala*, *Vrhbosna* i *Za Banjom*.

Orijentalizmi su prisutni u osnovama 13 toponima ili članova toponimske sintagme: *Čejirdžik*, *Čifuthana*, *Halvandžiluk*, *Ičkala*, *Klkčije*, *Muhurdarija*, *Pasja Mahala*, *Pribjegnuta Mahala*, *Sahtijanusa*, *Tabačnica*, *Tahmisi*, *Vlaška Mahala* i *Zildžiluk*. Šest njih nije izvedeno sufiksom slavenskog porijekla: *Čejirdžik*, *Čifuthana*, *Halvandžiluk*, *Ičkala*, *Muhurdarija* i *Zildžiluk*. Tri sufiksa porijeklom iz turskog jezika (*-čik*, *-či(ja)* i *-luk*), kao i perzijski sufiks *-(h)ana*, su i danas živi.

Porijeklom iz latinskog jezika je osnova jednog toponima (*Latinluk*), jedne sastavnice dvaju dvočlanih toponima (*Banjski Brijeg* i *Za Banjom*). Jedan sufiks je grčkog i romanskog porijekla – *-ija* u toponimu *Muhurdarija*.

U dva toponima topoosnove jednoga od dva člana toponimskih sintagmi su porijeklom iz mađarskog jezika (*Gornja Varoš* i *Donja Varoš*).

Također, osnova jednog člana toponimske sintagme je posuđenica iz gotskog jezika (*Vlaška Mahala*). U izvedenici *Vrhbosna* leksem *Bosna* je neproziran – pretpostavlja se da je predindoevropskog porijekla. Leksem *takiša* je, također, nepoznatog porijekla.

Iako je danas Sarajevo na granici dva dijalekta (ijekavskošćakavskog i ijekavskoštakavskog), u toponimima *Hodidide* i *Pribjegnuta Mahala* uočavamo ikavizam (potvrđen u govoru grada Sarajeva čak i u 20. st.), što bi moglo indicirati nekadašnji širi areal zapadnobosanskog, ikavskošćakavskog govora, a zasigurno ukazuje na arhaične odlike govora sarajevske čaršije, budući da se toponimi formiraju na dijalektu, odnosno, govoru područja na kojem se nalaze. S druge strane, Halilović (2005: 17) tvrdi da slični ikavizmi u drugim ijekavskim govorima isključuju ikavski supstrat i objašnjavaju se analogijom i glasovnom asimilacijom.

Budući da je poznato da prirodna sredina najviše utječe na formiranje toponima, u ovom malom toponomastikonu nailazimo na njen opis. Iz doimenskog značenja leksema u osnovama toponima kao što su *Banjski Brijeg*, *Čejirdžik*, *Doklade*, *Donja Varoš* i *Gornja Varoš* (u kojima se pridjevi odnose na uzvodno i nizvodno), *Lučevica*, *Mutni Potok*, *Nateguša*, *Pod Takišom*, *Vrhbosna* i *Žabljak* – uočavamo da je riječ o mjestima uz rijeke i potoke (od kojih neka danas zbog urbanizacije nisu vidljiva), barnim i šumskim mjestima, kao i mjestima na kojima rastu drvenaste biljke (koja danas ne postoje), osunčanim i strmim mjestima sa livadama koje su nekad služile za ispašu.

O kulturnom životu svjedoče toponimi: *Banjski Brijeg*, *Čifuthana*, *Donja Varoš*, *Gornja Varoš*, *Halvandžiluk*, *Hodidide*, *Ičkala*, *Klkčije*, *Latinluk*, *Muhurdarija*,

Pribjegnuta Mahala, Radilovići, Sahtijanuša, Tabačnica, Tahmisi, Vlaška Mahala, Za Banjom i Zildžiluk. Posebno je zanimljiv toponim *Gazi Husrev-begov hamam* (ovdje *Banja*), koji je svojevremeno bio aktivna tačka gradskog života, pa je služio i kao orijentir u prostoru, o čemu svjedoče i ovdje navedeni toponimi *Banjski Brijeg* i *Za Banjom*. Kada je hamam izgubio funkciju, nestali su i toponimi vezani za njega, osim jednog (*Niže Banje*). Isti proces je uočljiv i u toponimu *Čifuthana* (kuća postoji, ali je izgubila prvobitnu funkciju). Fizičkim nestankom *Pribjegnute džamije* nestalo je i ime *Pribjegnuta Mahala*. Međutim, u dijelovima grada izvan gradskog jezgra, toponimi su sačuvali sjećanje na nekadašnje objekte po kojima su dobili ime (naprimjer, *Ciglane* i *Betanija*).

Orijentalnog jezičnog porijekla su nazivi vezani uz zanate (halvadžija, klkčija, sahtijan, tabak, tahmis, zildžija), naselja (mahale i ičkale, pa čak i varoš, mađarski leksem koji je preko osmanlijske kulture stanovanja ušao u toponimiju Sarajeva). U toponimima se uočava šarolik etnički i vjerski sastav sarajevskih građana (osim muslimana): Jevreji su živjeli u *Čifuthani*, hrišćani u *Gornjoj* i *Donjoj Varoši*, Latini, odnosno, katolici i Dubrovčani u *Latinluku*, a Vlasi, pravoslavci, u *Vlaškoj Mahali*. Također, primjećuje se značaj zanata za razvoj grada (koji će, kasnije, biti nazvan i esnafskom republikom), budući da su se formirala naselja pojedinih zanatlija (halvadžija, klkčija, tabaka, zildžija), zanatlija koji obrađuju samo sahtijan i zanatskih radnji (tahmisi).

O srednjovjekovnoj bosanskoj državi i položaju sarajevskog kraja u njoj govore nam toponimi *Hodidide, Radilovići, Torkovište* i *Vrhbosna*. U toponimu *Radilovići* sa antroposnovom sačuvan je stari slavenski narodni antroponim *Radilo*, a etimološka analiza toponima *Hodidide* ukazuje i na mogući antroponim **Hodidid*. Ako uzmemo u obzir etimologiju toponima *Hodidide*, koja može ukazivati i na zbornu mjesto poglavara Crkve bosanske, onda ovaj toponim obilježava sarajevski kraj kao važno mjesto na karti srednjovjekovne bosanske države. U toponimu *Radilovići* uočava se patronim *Radilović*, koji govori o načinu formiranja naselja, koja su nastajala gradnjom kuća potomaka oko kuće rodočelnika. Toponim *Torkovište* ukazuje na živu privrednu djelatnost ovog kraja u srednjem vijeku, jer čuva sjećanje na pijacu koja se održavala svaki utorak. Toponim *Vrhbosna* ukazuje na mjesto formiranja jedne od najstarijih župa srednjovjekovne bosanske države, a to je područje iznad vrele rijeke Bosne.

4. Zaključak

Na osnovu etimološke i motivacijske analize toponomastikona koji se sastoji od 28 toponima, koji nisu dio današnje sarajevske toponimije te ih se ovim radom nastoji sačuvati od zaborava, doneseni su zaključci o nekadašnjoj prirodnoj sredini, kulturnom životu i jezičkim osobitostima užeg gradskog jezgra Sarajeva.

Na području današnjeg jezgra grada postojale su bare, koje su isušene, i šume, koje su iskrčene. Takve krčevine u nizinskim dijelovima iskorištene su za ispašu, a na onim smještenim na padinama su se gradila naselja. Naselja su se formirala i oko vodnih tokova, u početku u donjim tokovima, pa zatim u gornjim. Neki od vodnih tokova danas nisu vidljivi, ali toponimi čuvaju sjećanje na njih. Također, pojedina naselja su se formirala oko kuće rodočelnika. Uže jezgro današnjeg grada je dugo vremena bilo vrlo živ trgovački centar utorkom, a moguće i značajan vjerski centar srednjovjekovne bosanske države. U toponimu *Radilovići* se sačuvao slavenski antroponim *Radilo*, a i u toponimu *Hodidide* moguće je pretpostaviti stari slavenski antroponim **Hodidid*.

Dolaskom Osmanlija, pojavljuju se novi zanati i novi način formiranja naselja, a to su ičkale, mahale i varoši, koje se formiraju oko džamija i drugih objekata važnih za gradski život, a neka od naselja se etnički, vjerski i kulturno diferenciraju. Prestankom funkcije objekta ili njegovim fizičkim nestankom, kao i nestankom određenih zanata, iz toponimije užeg gradskog jezgra Sarajeva nestali su i njima motivirani toponimi.

Neki od toponima čuvaju i jezičke osobitosti sarajevskog govora, na kojem su nastali – ukazuju na nekadašnje prisustvo ikavizama u sarajevskom govoru, alternaciju *lj ~ j*, sadrže brojne posuđenice iz orijentalnih jezika (koje se odnose na zanate i naselja), čuvaju lekseme gotskog, latinskog, mađarskog i predindoevropskog porijekla, proširujući im značenje.

Literatura

- Aličić, Ahmed. 2008. *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*. Mostar: Islamski kulturni centar.
- Ančić, Mladen. 2000. Razvoj srednjovjekovnog naseobinskog kompleksa na mjestu današnjeg Sarajeva. *Vrhbosna / Sarajevo kroz stoljeća*. Ur. Grbelja, Tonči; Marjanović, Mirko; Paškvalin, Veljko. Sarajevo: Matica hrvatska, 46–80.
- Bajgorić, Nijaz; Somun-Kapetanović, Rabija. 2012. *Uvod u metodologiju naučno-istraživačkog rada*. Sarajevo: Ekonomski fakultet.
- Bakaršić, Sulejman. 1966. Geneza Sarajeva: geografski uslovi položaja i postanka. *Geografski pregled*, 10, Sarajevo, 27–46.
- Baotić, Josip. 2007. *Orijentalizmi u govoru starosjedilaca Bosanske Posavine*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Bašeskija, Mula Mustafa. 1997. *Ljetopis: (1746-1804)*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
- Bejtić, Alija. 1966. Sijavuš-pašina दौरا u Sarajevu. *Prilozi za izučavanje istorije Sarajeva*, 2, Sarajevo, 61–102.
- Bejtić, Alija. 1973. *Ulice i trgovi Sarajeva: topografija, geneza i toponimija*. Sarajevo: Muzej grada.
- Bejtić, Alija. 1979. Srednjovjekovni grad Hodidid bio je na Vratniku u Sarajevu. *Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, 64, Sarajevo, 107–148.
- Bezlaj, France. 1956. *Slovenska vodna imena, 1. del (A – J)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik.
- Brückner, Aleksander. 1927. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.
- Čelebija, Evlija. 1957. *Putopis: o jugoslovenskim zemljama*. Sarajevo: Svjetlost.
- Fasmer 1986 = Фасмер, Макс. 1986. *Этимологический словарь русского языка. Том 2: (Е – Муж)*. Москва: Прогрес.
- Hadžimejlić, Jasna. 1987. Toponimija trebinjske Lastve. *Onomatološki prilozi*, 8, Beograd, 63–218.
- Halilović, Senahid. 2005. Bosanskohercegovački govori. *Jezik u Bosni i Hercegovini*. Ur. Mønnesland, Svein. Sarajevo – Oslo: Institut za jezik – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, 15–51.
- Halilović, Senahid i dr. 2021. *Bosanskohercegovački lingvistički atlas 1: fonetika*. Sarajevo – Mostar: Slavistički komitet – Institut za jezik – Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke.
- Handžić, Adem. 2000. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, sv. 1/1*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Haverić, Denita; Šehović, Amela. 2017. *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku*. Sarajevo: Institut za jezik.

- Haverić, Denita; Šehović, Amela. 2020. Leksika orijentalnog porijekla u mikrotoponimima Sarajeva. *Društvene i humanističke studije*, 4 (13), Tuzla, 39–54.
- Husić, Aladin. 2002. O ubikaciji srednjovjekovne tvrđave Fenarlik. *Prilozi Instituta za istoriju*, 31, Sarajevo, 83–94.
- Husić, Aladin; Zlatar, Behija; Pelidija, Enes. 2020. O nastanku Sarajeva. *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 41, Sarajevo, 85–97.
- Kovačević-Kojić, Desanka. 1978. *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo: „Veselin Masleša”.
- Kreševljaković, Hamdija. 1991a. *Izabrana djela 2*. Sarajevo: „Veselin Masleša”.
- Kreševljaković, Hamdija. 1991b. *Izabrana djela 3: banje, vodovodi, hanovi i karavansaraji*. Sarajevo: „Veselin Masleša”.
- Kreševljaković, Hamdija. 1991c. *Izabrana djela 4: prilozi za političku istoriju Bosne i Hercegovine u XVIII i XIX stoljeću*. Sarajevo: „Veselin Masleša”.
- Loma, Aleksandar. 2013. *Toponimija Banjske hrisovulje: ka osmišljenju starosrpskog toponomastičkog rečnika i boljem poznavanju opšteslovenskih imenoslovnih obrazaca*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Mandić, Mihovil. 1927. Postanak Sarajeva. *Naše starine*, 6 (14), Sarajevo, 1–14.
- Mataija, Ivica. 2019. *Lička toponimija*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Matasović, Ranko i dr. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. 1. svezak. A – Nj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Matasović, Ranko; Ivšić Majić, Dubravka; Pronk, Tijmen. 2021. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. 2. svezak. O – Ž*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Mušeta-Aščerić, Vesna. 2005. *Sarajevo i njegova okolina u XV stoljeću: između Zapada i Istoka*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
- Mutapčić, Edin. 2011. Gradačac i okolina u srednjem vijeku. *Baština sjeveroistočne Bosne*, 3, Sarajevo, 10–37.
- Nosić, Milan. 1993. Tvorba andronima, patronima i metronima u zapadnoj Hercegovini. *Folia onomastica Croatica*, 2, Zagreb, 47–55.
- Radić, Prvosav. 1997. Sufiks -čija/-džija u srpskom književnom jeziku: stilsko-semantički aspekt. *Naš jezik*, 32 (1–2), Beograd, 179–191.
- Schütz, Joseph. 1994. *Geografska terminologija srpskohrvatskog jezika*. Gornji Milanovac – Beograd – Novi Sad: Dečije novine – Vukova zadužbina – Matiča srpska.
- Simonović, Dragutin. 1959. *Botanički rečnik: imena biljaka*. Beograd: Naučno delo.
- Skarić, Vladislav. 1937. *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*. Sarajevo: Opština.
- Skok, Petar. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

- Skok, Petar. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 2. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, Petar. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 3. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Smailbegović, Esmā. 1986. *Narodna predaja o Sarajevu*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost.
- Snoj, Marko. 2015. *Slovenski etimološki slovar*. <https://fran.si/iskanje?All=dokladi&IsAdvanced=True> (pristupljeno 9. januara 2024.).
- Šabanović, Hazim. 1960. Postanak i razvoj Sarajeva. *Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine*, 13, Sarajevo, 71–115.
- Šabanović, Hazim. 1964. *Krajište Isa-bega Ishakovića: zbirni katastarski popis iz 1455. godine*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Šimunović, Petar. 1983. Zemljopisna imena kao spomenička baština materijalne i duhovne kulture. *Rasprave Zavoda za jezik IFF*, 8–9, Zagreb, 231–252.
- Škaljić, Abdulah. 2015. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Novi Sad – Sarajevo: Prometej – Dječija knjiga.
- Trifković, Stjepo; Trifković, Vladimir. 1908. Sarajevska okolina: 1. Sarajevsko polje: antropogeografska promatranja. *Etnografski zbornik*, 11, Beograd, 1–309.
- Tuno, Nedim; Korić, Elma; Kljajić, Ivka. 2023. Sarajevska tvrđava Bijela tabija u svjetlu povijesno-kartografskih izvora. *Geodetski list*, 2, Zagreb, 69–90.
- Turbić-Hadžagić, Amira; Musić, Elvir. 2020. *Bosanskohercegovačka prezimena II: prezimena od ličnih imena koja potiču s islamskog orijenta*, sv. 1. Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju.
- Vajzović, Hanka. 1997. Sufiksi orijentalnog porijekla u bosanskome jeziku: adaptacija, funkcionalnost, značenje, frekvencija, plodnost. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 46, Sarajevo, 39–59.
- Vujević, Miroslav. 2002. *Uvođenje u znanstveni rad*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zlatar, Behija. 1996. *Zlatno doba Sarajeva: (XVI stoljeće)*. Sarajevo: Svjetlost.
- Zlatar, Behija. 2013. Balkanski grad u osmanskom periodu: (XV i XVI stoljeće). *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 42, Sarajevo, 135–140.

Povijesna toponimija uže sarajevske gradske jezgre

Sažetak

U radu su s etimološkoga i motivacijskoga motrišta raščlambli podvrgnuti povijesni toponimi (mahom imena mahala) uže sarajevske gradske jezgre koji nisu sastavnicom suvremene toponimije grada. S obzirom na to da je riječ o imenima od iznimne važnosti za povijest Sarajeva, time ih se nastoji sačuvati od zaborava. Ti povijesni toponimi, uz ostalo, svjedoče o nekadašnjemu prirodnom okružju uže sarajevske gradske jezgre, kulturnom životu grada i značajkama sarajevskoga govora.

Ključne riječi: toponimija, etimologija toponima, motivacija toponima, sarajevski govor, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Ključne riječi: toponimija, etimologija toponima, motivacija toponima, sarajevski govor, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Keywords: toponymy, etymology of toponyms, motivation of toponyms, vernacular of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

